

Локутова Олена Анатоліївна,

кандидат сільськогосподарських наук,
доцент кафедри аграрного консалтингу і туризму,
Національний університет біоресурсів
і природокористування України
ORCID 0000-0002-9779-4059
e.veridar@ukr.net

Кащенко Олена Олександрівна,

магістр із спеціальності «Менеджмент»,
освітня програма «Дорадництво»
Національний університет біоресурсів
і природокористування України
ORCID 0000-0002-2762-7837
olena.kashchenko@gmail.com

PR-КОНСАЛТИНГ У СФЕРІ ЗАСТОСУВАННЯ МІКРОДОБРІВ У АГРОВИРОБНИЦТВІ УКРАЇНИ

Предмет дослідження – сукупність теоретичних і практичних аспектів використання інструментів PR-консалтингу у сфері застосування мікродобрив у агровиробництві. **Мета написання статті:** з'ясувати, обґрунтувати та вдосконалити підходи до формування пакету інструментів PR-консалтингу як напряму дорадництва з метою просування мікродобрив на ринку. **Методологія дослідження** включає в себе використання наступних методів: критичний аналіз, абстрагування, порівняння, узагальнення, дедукція та синтез. Зазначений методологічний підхід дозволив розглянути та зіставити сучасні інструменти в системі розробки та впровадження ефективного стратегічного PR-консалтингу. **Результат роботи** – визначено особливості PR-консалтингу в сучасних умовах як важливої складової стратегії просування даних товарів на ринку України. **Висновки.** Застосування описаних у статті інструментів дасть змогу посилити комунікації із кінцевими споживачами, ефективно створювати PR-стратегії та успішно просувати товари на ринку, позиціонуючи їх відповідно до поточних потреб споживачів.

***Ключові слова:** PR, консалтинг, інформаційно-консультаційна діяльність, дорадництво, мікродобрива, агровиробництво, системи живлення*

Локутова Елена Анатольевна,
кандидат сельскохозяйственных наук, доцент кафедры
аграрного консалтинга и туризма Национального университета
биоресурсов и природопользования Украины

Кащенко Елена Александровна,
магистр специальности «Аграрный консалтинг»
Национального университета биоресурсов и природопользования Украины

PR-консалтинг в сфере применения микроудобрений в агропроизводстве Украины

Предмет исследования – совокупность теоретических и практических аспектов использования инструментов PR-консалтинга в сфере применения микроудобрений в агропроизводстве. **Цель написания статьи:** определить, объяснить и усовершенствовать подходы в формировании пакета инструментов PR-консалтинга как направления аграрного консалтинга с целью продвижения микроудобрений на рынке. **Методология исследования** включает в себя использования следующих методов: критический анализ, абстрагирования, сравнения, обобщения, дедукция и синтез. Указанный методологический подход дал возможность рассмотреть и сопоставить современные инструменты в системе разработки и внедрения эффективного стратегического PR-консалтинга. **Результат работы** – определены особенности PR-консалтинга в современных условиях как важной составляющей стратегии продвижения данных товаров на рынке Украины. **Выводы.** Применения описанных в статье инструментов даст возможность усилить коммуникации с конечными потребителями, эффективно создавать PR-стратегии и успешно продвигать товары на рынке, позиционируя их в соответствии поточным потребностям потребителей.

Ключевые слова: PR-консалтинг, информационно-консультационная деятельность, экстеншен деятельность, микроудобрения, личное сельское хозяйство, агропроизводство, системы питания растений

Lokutova Olena,
PhD, Assistant Professor, Department of agricultural consulting and tourism,
National University of Life and Environmental Science of Ukraine,

Kashchenko Olena,
Masterstudent, Department of agricultural consulting and tourism,
National University of Life and Environmental Science of Ukraine

PR-consulting in the field of micro-fertilizer application for application of micro-fertilizers in agricultural production in Ukraine

The subject of research is a mix of theoretical and practical aspects of the use of PR-consulting tools in the application of microfertilizers in agricultural practices. **The purpose of the research** is to identify, substantiate and enhance the approaches to the development of a set of PR consulting of tools as direction agricultural consulting to strategic promotion of the microfertilizers. **The methodology.** The article was written with the use of the following methods: critical analysis, abstraction, comparison, generalization, deduction and synthesis. This methodological approach makes it possible to consider and compare modern tools in the system of development and implementation of effective strategic PR-consulting. **The results of the work.** The features of PR-consulting in modern conditions were identified as an important component of the strategy of promoting these products in the Ukrainian market. **Conclusions.** The application of the tools described in the article will help to increase communication with final consumers, effectively to create PR-strategies and successfully to promote products in the market, positioning them according to current consumer needs.

Key words: PR, consulting, Extension, microfertilizers, agricultural practices, plant nutrition systems

Актуальність теми дослідження. Розбудова системи сільськогосподарського дорадництва в Україні є невід'ємною складовою євроінтеграційного процесу.

Підтримка сільськогосподарської дорадчої діяльності у країнах з розвинутою економікою є одним з найважливіших інструментів стимулювання розвитку сільських територій. Стимулювання економічного зростання, збільшення обсягів виробництва продукції сільськогосподарства, поліпшення рівня добробуту сільського населення, усунення соціальних негараздів, боротьба з бідністю, раціональне використання природних ресурсів – основні складові розвитку сільської місцевості, на яких орієнтована діяльність дорадчих служб розвинених аграрних країн світу.

Застосування мікродобрив у агровиробництві України є одним із актуальних напрямів дорадчої діяльності, що продиктовано самим життям.

Згідно з дослідженнями ООН, присвяченими глобальним демографічним змінам і перспективам, до 2050 року населення Землі збільшиться на 2 млрд осіб та досягне 9,7 мільярда. Виходячи з цього, особливо гостро постає питання забезпечення людства продовольством. Але Україна, на яку ми всі покладаємо великі надії та вважаємо житницею майбутнього, уже має найвищу в світі розораність земель. Тому агровиробництво є однією з пріоритетних галузей з точки зору розвитку та впровадження різноманітних інновацій.

У таких умовах агротехнології вирощування культур розвиваються, вдосконалюються та змінюються досить динамічно. А, отже, виробники зобов'язані постійно оновлювати свої знання. Для великих агрохолдингів це не є глобальною проблемою – там слідкують за розвитком технологій та першими впроваджують новації. Що стосується дрібних та середніх фермерів, які досить часто навіть не мають агрономічної освіти, то вони потребують підтримки в цьому напрямку. І саме подібні завдання покликані виконувати дорадчі служби. Їхня діяльність спрямована на сприяння прибутковості сільськогосподарських підприємств та підвищення рівня життя сільського населення через активне навчання, запровадження сучасних досягнень науки, техніки і технологій та інформаційне забезпечення [6, 7, 12].

Агрономічний супровід щодо живлення сільськогосподарських культур від дорадчих служб ще недостатньо розвинений. Значну частину даних консультацій на комерційній основі надають агрономи-консультанти консалтингових агентств. Але переважну більшість консультацій з даного питання безкоштовно надають представники дистриб'юторів, компаній-виробників мікродобрив або їх імпортерів. Сутність їхньої роботи і полягає у PR-консалтингу.

PR (PublicRelation) або зв'язки з громадськістю – це діяльність, спрямована на просування товарів та створення атмосфери взаєморозуміння між організацією і громадськістю.

Розвиток в Україні стратегічного маркетингу та менеджмент-консалтингу спричинив появу PR, становлення якого остаточно відбулося в 2002 році. Відмінна риса вітчизняних PR в комерційному середовищі – їх тісний зв'язок з маркетинговими цілями компанії на

ринку, досягнення конкретних результатів і вирішення суттєвих завдань. PR припускає знання ментальності, історії, традицій, культури, мови, типу мислення споживачів та інших видів громадськості [8].

Одним з найважливіших напрямків PR є консалтинг. У сфері застосування мікродобрив основним завданням PR-консалтингу є просування цих препаратів на аграрному ринку України.

Аналіз літератури та результати досліджень. Аналізуючи економічну літературу, стає зрозумілим, що дорадництво – це нове для України суспільне явище, яке має на меті підвищити ефективність ведення сільського господарства та забезпечити його стабільний прибутковий розвиток на основі специфічних методів формування селянина з новим типом економічного мислення, новою ринковою мотивацією, поведінкою та надає можливість цим ключовим факторам прогресу формувати нове сільськогосподарське виробництво і село. Насамперед необхідність дорадництва викликана проблемами сільськогосподарських виробників.

Ефективний розвиток сільських територій більше ніж у 130 країнах світу залежить від інформаційно-консультаційного обслуговування з боку сільськогосподарських дорадчих служб. Так, зокрема, у США групи експертів дорадчих служб на федеральному рівні розробляють стратегічні плани за пріоритетними програмами діяльності [4, 16].

Дорадча служба Канади є складовою департаменту регіональних аграрних послуг Міністерства сільського господарства та продовольства. Тут працюють спеціалісти-дорадники, спеціалісти з питань аграрної економіки, аграрного виробництва (зоотехнії, агрономії), агробізнесу (менеджменту), інженери, адміністративний персонал.

Ефективною і структурованою є система дорадництва у Польщі, яка створена і функціонує за підтримки держави. Фінансування системи сільськогосподарського дорадництва з бюджету забезпечує отримання безкоштовної інформації фермерами та сільськими мешканцями, що є важливим інструментом допомоги аграрним виробникам [14].

У Європейському Союзі важливість системи сільськогосподарського дорадництва знайшла відображення у правових актах країн-членів цієї організації, а також у правових актах Європейського Союзу. Так, Регламент (ЄС) № 73/2009 Ради ЄС вказує на заснування спільних правил для схем прямої підтримки фермерів у рамках Спільної сільськогосподарської політики. Сама система консультування фермерів повинна відповідати національним вимогам ведення сільськогосподарювання країни [12, 14].

Отже, світовий досвід показав, що дорадча діяльність відіграє ключову роль у забезпеченні ефективного виробництва сільськогосподарської продукції, маючи значну державну підтримку та належне фінансування за рахунок державних та бюджетних коштів. Вона є одним з найважливіших інструментів стимулювання розвитку сільських територій у розвинутих країнах світу. Збільшення обсягів виробництва продукції сільського господарства, стимулювання економічного зростання, підвищення рівня добробуту сільського населення, боротьба з бідністю, усунення соціальних негараздів, раціо-

нальне використання природних ресурсів – основні компоненти розвитку сільської місцевості, на яких сконцентрована діяльність дорадчих служб розвинених аграрних країн світу [7, 15].

Становлення та розвиток українського сільськогосподарського дорадництва, організація інформаційно-консультаційного обслуговування аграріїв відбуваються на основі праць науковців і практиків, зокрема: М. Ф. Кропивко, Т. П. Кальна-Дубінюк, Р. Я. Корінець, Р. М. Шмідт, А. А. Брояка, О. А. Галич та ін. [7, 10].

Сільськогосподарське дорадництво почало формуватися на початку 2000-х років, а дістало своє правове закріплення у Законі України «Про сільськогосподарську дорадчу діяльність» від 17 червня 2004 р. Він виокремив особливості правового регулювання дорадництва у сільському господарстві, об'єднавши аграрно-правові норми, спрямовані на врегулювання однорідних суспільних відносин, якими є відносини у сфері надання сільськогосподарських дорадчих послуг. Загалом поняття «дорадництво», «дорадча діяльність», «інформаційно-консультаційна діяльність» мають еквівалент англomовного походження – «консалтинг» [5, 7].

Система сільськогосподарського дорадництва в Україні ще на стадії розвитку, проте вже є достатньо компетентних дорадчих служб, що мають репутацію і спроможні надавати цілий спектр управлінських послуг у галузі дорадчої діяльності. Разом з цим існують і проблеми, які заважають формуванню ефективної системи надання дорадчих послуг в Україні, серед них: недостатня кількість дорадчих служб; недостатня державна підтримка розвитку дорадчої діяльності; низька платоспроможність фермерських господарств та сільського населення, що знижує їхню здатність замовляти сільськогосподарські дорадчі послуги; уповільнені темпи розвитку форм та способів надання послуг на місцях; низька вартість соціально спрямованих дорадчих послуг; скорочення міжнародних програм розвитку сільськогосподарського дорадництва в Україні; економічна криза, яка негативно позначилася на спроможності державного бюджету фінансувати сільськогосподарську дорадчу діяльність.

У цілому система сільськогосподарської дорадчої діяльності складається з таких основних складових:

- інформаційно-консультативна складова включає служби з консультаційного обслуговування та практичного консультування щодо економічного аналізу, технологій виробництва, організації та управління, бухгалтерського обліку, моніторингу ринку, збір та розподіл ділової інформації та інших напрямків;

- навчальна складова включає підвищення управлінської кваліфікації керівників господарств, розвиток нових управлінських навичок у межах конкретного напрямку;

- наукова складова передбачає розповсюдження сучасних наукових досягнень та перспективного досвіду в економічній та управлінській сферах;

- інноваційна складова включає створення інновацій та впровадження результатів науково-технічного прогресу в діяльність суб'єктів господарювання, а також стимулювання і підтримку інноваційних процесів;

– дослідницька складова передбачає виявлення чинників, тенденцій, закономірностей, які суттєво впливають на результати господарської діяльності;

– маркетингова складова орієнтована на гнучке пристосування всієї господарської діяльності суб'єкта господарювання до змін економічної ситуації, врахування вимог споживачів і поєднує у собі: аналіз реалізації продукції; аналіз ринку основних видів сировини і прогноз можливих тенденцій; формування коротко-, середньо- і довгострокових прогнозів по збуту продукції; розробка пропозицій щодо освоєння нових ринків (сегментів ринку); розробка пропозицій щодо освоєння нових видів продукції; розробка пропозицій щодо формування плану заходів з маркетингу та реклами на поточний період, стратегії досягнень цілей збуту, їх практичне здійснення і контроль тощо.

Основними напрямками дорадчої діяльності в аграрній сфері є: моніторинг стану і результатів діяльності суб'єкта господарювання, агітація, адаптація і впровадження системи ведення виробництва на сільськогосподарському підприємстві, виконання допоміжних управлінських функцій у господарстві (аутсорсинг), інноваційний, інформування виробників сільськогосподарської продукції щодо державної аграрної політики та поширення ринкової інформації, консультування клієнтів по конкретній проблемі для прийняття управлінських рішень, професійне навчання сільського населення, добровільне залучення товаровиробників у процес взаємного спілкування і обміну досвідом. Кожний з цих напрямів визначає специфічну мету і підхід до організації дорадчої діяльності в аграрній сфері [7, 16].

У сучасних умовах розвитку дорадчої служби в Україні працюють у різних організаційно-правових умовах. Їх створюють у формі громадських організацій, товариств з обмеженою відповідальністю, структурних підрозділів наукових чи освітніх організацій. Насправді сільськогосподарське дорадництво є соціально зорієнтованим напрямком діяльності, який повинна обов'язково підтримувати держава, що дасть можливість для стабільного і прибуткового функціонування аграрної сфери в Україні. Тобто функціонування дорадчих служб допомагає у здійсненні соціально-економічних перетворень, спрямованих на гармонійний розвиток сільських територій у цілому.

В останні роки спостерігається інтенсивний розвиток інформаційних технологій у абсолютно всіх сферах людської діяльності. Дорадництво не є виключенням. Тому створення системи електронного дорадництва для сільськогосподарських виробників і сільського населення є закономірним процесом [4]. Це дозволяє отримувати необхідну інформацію та знання на різні теми в будь-який час і у будь-якому місці.

Одним з найважливіших напрямів PR є консалтинг. Відомо, що 80 % найкрупніших і багатших PR-агентств у світі – консалтингові. На Заході PR-консалтинг – дуже поширене явище. Оплата за PR-консалтинг там відбувається почасово, по аналогії з консалтингом в області юриспруденції або фінансовим аудитом. Консультант в області PR, як і в будь-якій іншій сфері, продає свій досвід і час.

Можна виділити кілька видів діяльності, на стику яких зародилися вітчизняні PR: реклама, журналістика, участь у виставках, пряме поштове розсилання, проведення корпоративних вечірок, семінарів. Появі PR як окремого напрямку діяльності сприяв розвиток в Україні таких понять як стратегічний маркетинг і менеджмент-консалтинг. Особливо важливим PR-консалтинг є в розвитку інноваційних напрямів аграрного сектору економіки [8, 11].

Застосування мікродобрив у агровиробництві України – один з напрямів дорадчої діяльності, який потребує підготовки висококваліфікованих фахівців.

Технології вирощування сільськогосподарських культур – це не тільки обробіток ґрунту, насіння та засоби захисту рослин. Без організації ефективного живлення вирощування сільськогосподарських культур – низькорентабельне, втрачають сенс витрати на насіння, пестициди та комплекс польових робіт.

Основне правило сучасного захисту рослин – «не лікувати, а попередити» – застосовується також для забезпечення рослин поживними макро- і мікроелементами. Ситуації, коли ознаки голодування рослин діагностують візуально – це гарантований недобір врожаю та втрачений прибуток, отже фермер повинен діяти превентивно, вносячи необхідні елементи відповідно до потреб рослин. У той же час ситуація часто складається так, що покупець оплачує додаткові кількості мікроелементів у складі добрив, керуючись принципом «чим більше – тим краще», хоча в його конкретних умовах такої кількості або такого складу мікроелементів живлення і не вимагається. Ось чому для фермерів, сільгоспвиробників і всіх, хто працює на землі, ознайомлення з інноваціями, накопичення теоретичних знань і постійне випробування новинок на власних полях є шляхом до успіху в області живлення рослин [2].

Компанія «ПЛАНТА ГРУПП» являється ексклюзивним імпортером спеціальних мікродобрив MERISTEM (Іспанія) з 2013 року. У штаті компанії працюють регіональні представники, які проводять інформаційно-консультаційну діяльність щодо застосування даних препаратів у агровиробництві на території України.

Аналіз діяльності показує, що основні методи та інструменти PR-консалтингу, які застосовуються в компанії, є наступними:

– семінари – проводяться на території одного з господарств чи в орендованому конференц-залі. На даний захід запрошуються агровиробники регіону, в якому він проводиться. На семінарах консультанти презентують нові продукти компанії, висвітлюють особливості та значення живлення тієї чи іншої культури, знайомлять з результатами застосування мікродобрив у різних господарствах України тощо [13];

Дні поля – заходи, які організуються безпосередньо в польових умовах, де наочно проводиться інформаційно-консультаційна діяльність щодо використання технологій підживлень для певної культури [3];

– аграрні виставки. Компанія «ПЛАНТА ГРУПП» бере участь у профільних виставках. На стенді компанії працюють консультанти, які спілкуються з усіма охочими, інформують про мікродобрива,

значення їх застосування, особливості збалансування живлення сільськогосподарських культур;

– круглі столи – заходи, організовані різними профільними спілками чи організаціями для обміну досвідом, інформування про новації тощо;

– наукові конференції, зокрема на дослідних станціях НААН України;

– організовані поїздки делегацій українських фермерів на завод-виробник в Іспанію для ознайомлення з перших вуст із особливостями застосування мікродобрив, їх властивостями та перевагами [1];

– індивідуальні консультації – виїзд консультанта у господарство фермера, огляд орних земель, ознайомлення з сівзміною, визначення проблем, пошук рішення та розробка рекомендацій щодо покращення технології живлення культур [9].

Отже, в пакеті PR-консалтингових заходів компанії «ПЛАНТА ГРУПП» переважають методи, спрямовані на безпосереднє спілкування з українськими фермерами. Практика показала, що саме вищезазначені PR-заходи є найефективнішими для розуміння потреб і завдань, які стоять перед аграріями як у забезпеченні росту врожайності окремих сільськогосподарських культур, так і в розвитку фермерських господарств у цілому.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Аналіз даних компанії «ПЛАНТА ГРУПП» за роки роботи на українському ринку показав що:

– клієнтами компанії переважно є середні та дрібні фермери, які не мають вищої аграрної освіти;

– серед методів PR-консалтингу більшим попитом користуються PR-заходи, пов'язані з безпосереднім спілкуванням з аграріями. При цьому переважають колективні методи спілкування та консультування.

Цей факт можна пояснити специфікою роботи фермерів, яка не дозволяє приділити достатньо часу самонавчанню, пошуку нових технологій, професійному спілкуванню в колі однодумців. Отже, найбільш дієвими інструментами PR-консалтингу в сфері застосування мікродобрив у агровиробництві України залишаються семінари, круглі столи, Дні поля та виставки.

Звичайно, не втрачає ефективності індивідуальне консультування, коли вся увага експерта повністю належить конкретному фермеру. Окремої уваги заслуговують навчальні поїздки до розвинених країн для ознайомлення з інноваціями та перейняття досвіду. Водночас, слід зазначити, що дані заходи з кожним роком стають більш фокусними та таргетованими. Час – дорогоцінна річ, тому дрібним та середнім фермерам цікаво відвідувати заходи, які присвячені конкретній тематиці та відповідають умовам конкретного регіону. Але цей пакет PR-заходів має меншу кількість клієнтів, що пов'язано, перш за все, з вартістю цих послуг.

Отже, українські фермери, розуміючи важливість інформації та доступу до інновацій у сучасній аграрній сфері, яка дуже швидко змінюється, бажають вчитися, відвідувати відповідні спеціалізовані заходи. У таких умовах зростає потреба у підготовці висококваліфі-

кованих дорадників та консультантів, які стають посередниками між інноваційними знаннями та фермерами, власниками особистих сімейних господарств та всіма, хто хоче бути успішним гравцем на сучасному аграрному ринку.

Список використаних джерел

1. **Візит** делегації українських фермерів на завод в Іспанії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://bit.ly/34ER74G>
2. **Гребенникова Л. Ю., Забара Ю. М.** Специальные удобрения: практическое пособие // ООО «Аграр Медиен Украина», Киев – 2016. – 248 с.
3. **День поля** з презентацією технології підживлення кукурудзи [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://plantagroup.com/news/58-den-polyasumu>.
4. **Електронна система** дорадництва України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://edorada.org/>
5. **Єрмоленко В. М., Гафурова О. В., Гребенюк М. В.** [та ін.]; за заг. ред. В. М. Єрмоленка. Аграрне право України: підручник – К.: Юрінком Інтер, 2010. – 608 с.
6. **Закон України** «Про сільськогосподарську дорадчу діяльність» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2238-14>
7. **Кальна-Дубінюк Т. П.** Сільськогосподарська дорадча діяльність: навч. посіб. Для дистанційного навчання /Т. П. Кальна-Дубінюк, І. П. Кудінова, Л. Х. Рибак, Л. М. Серета. – Ніжин: Видавець ПП Лисенко М. М., 2014. – 344 с.
8. **Кальна-Дубінюк Т.П., Буряк Р.І.** Паблік рилейшнз /Навч. посібн. для консалтингу.- К.: Бізнес-медіа-консалтинг, 2009. – 204 с.
9. **Консультації** та досвід застосування мікродобрив Мерістем у живленні фундуку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.facebook.com/PlantaGrupp/posts/333719714006589?__tn__=-R
10. **Корінець Р.** Ціна доброї поради // Вісник Національної асоціації сільськогосподарських дорадчих служб України. – 2013. – № 1, 30 квітня.
11. **Локутова О.А.** PR-консалтинг в розвитку сільського зеленого туризму в Україні // Проблеми інноваційно-інвестиційного розвитку. Серія «економіка та менеджмент». – К.: Міленіум, 2017. – С. 45-47.
12. **Національна асоціація** сільськогосподарських дорадчих служб України – Режим доступу: <http://www.dorada.org.ua>
13. **Семінар** щодо особливостей застосування мікродобрив [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://plantagroup.com/news/9-agro-seminar-vinnitsya>
14. **Цимерманис М., Локутова Е., Силиня Л.** Латвійський опыт організації аграрного консалтинга // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Дорадництво – шляхи розвитку в університетах ХХІ століття» – К.: НУБіП України, 2016. – С. 13-17.
15. **Чекас Н. Л.** Аналіз стану дорадчої діяльності в аграрній сфері економіки. Таврійський науковий вісник // Зб. наук. праць. – Вип. 75. – Херсон: Айлант, 2011. – С. 356 – 361.
16. **Kalna-Dubinyuk Tetyana P., Jonson Stanley R.** The development of Extensional service in Ukraine and worldwilde experience. – К.: Agrarnanauka, 2005. – 200 p.

References

1. **Visit** of a delegation of Ukrainian farmers to a factory in Spain [on-line resource]. – Access mode: <http://bit.ly/34ER74G>
2. **Grebennikova L. Yu., Zabara Yu. M.** Special fertilizers: a practical guide // LLC «Agrar Media Ukraine», Kiev – 2016. – 248 p.
3. **Field Day** with presentation of corn nutrition technology [on-line resource]. – Access mode: <https://plantagroup.com/news/58-den-polya-sumy>
4. **Electronic** system of extension in Ukraine [on-line resource]. – Access mode: <http://edorada.org/>
5. **Yermolenko V. M., Gafurova O. V., Grebenyuk M. V.** [etc.]; for the total. ed. V. M. Ermolenko. Agrarian Law of Ukraine: a textbook – K.: Yurincom Inter, 2010. – 608 p.
6. **Law of Ukraine** “On Agricultural Advisory Activities”. Access mode: [<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2238-14>]
7. **Kalna-Dubiniuk T. P.** Agricultural extension: Educ. tool. For distance learning / T. P. Kalna-Dubiniuk, I. P. Kudinova, L. Kh. Rybak, L. M. Sereda. – Nizhin: Publisher of PP Lysenko M. M., 2014. – 344 p.
8. **Kalna-Dubiniuk TP, Buryak RI** Public Relations / Educ. manual – Consulting. – K. : Business-Media Consulting, 2009. – 204 p.
9. **Consultating** and experience on the use of Meristem microfertilizers for hazelnuts nutrition [on-line resource]. – Access mode: https://www.facebook.com/PlantaGrupp/posts/333719714006589?__tn__=-R
10. **Korinets R.** The Price of Good Advice // Bulletin of the National Association of Agricultural Extension Services of Ukraine. – 2013. – № 1, April 30.
11. **Lokutova OA** PR-consulting in the development of rural green tourism in Ukraine // Problems of innovation and investment development. Economics and Management Series. – K.: Millennium, 2017. – P. 45-47.
12. **National** Association of Agricultural Advisory Services of Ukraine – Access Mode: <http://www.dorada.org.ua>
13. **Seminar** about the features of application of microfertilizers [on-line resource]. – Access mode: <https://plantagroup.com/news/9-agro-seminar-vinnitsya>
14. **Lokutova O., Cimermanis M., Siliņa L.** Latvian experience organization of consulting system for sustainable rural development // Scientific Bulletin of NULES of Ukraine. Series “Economics, Agrarian Management, Business” / Ed. col. : SM Nikolaenko (ed.) and others. – 2018 – Vip. 284. – P. 264-269
15. **Chekas N. L.** Analysis of the state of extension in the agrarian area of the economy Taurian Scientific Bulletin // No. 75. – Kherson: Iland, 2011. – P. 356 – 361
16. **Kalna-Dubinyuk Tetyana P., Jonson Stanlay R.** The development of Extensional service in Ukraine and worldwilde experience. – K.: Agrarna nauka, 2005. – 200 p.